

Lengyel diaszpóra Erdélyben az 1930-as évek végén – Márton Áron ismeretlen levele a varsói Legújabbkori Történeti Levéltárban ^[1]

Az idei évben, szeptember 29-én lesz Márton Áron erdélyi (gyulafehérvári) katolikus püspök (1896–1980) halálának negyvenedik évfordulója. Ennek apropóján egy különleges dokumentum közrebocsátásával kívánunk emlékezni a nagy formátumú magyar egyházi vezetőre.

Nemrég Lengyelországból, a varsói Legújabbkori Történeti Levéltárból (Archiwum Akt Nowych) került elő a főpásztor egy 1939. február 21-én, azaz pár nappal a püspökké szentelését követően írt eredeti, a saját szignójával ellátott levele, amely Erdély legnagyobb lengyel kolóniája, a Zsil-völgyi Lupény városában gyökeret eresztő közösség felekezeti pasztorációjának kérdésére hívja fel a figyelmet. Az először e tanulmány keretében publikált német nyelvű gépirat értelmezése érdekében olvasóinkkal megismertetjük az erdélyi lengyelség rövid, alig emberöltőnyi történetét, oktatási szervezetét, egyházi önszerveződésének főbb problémáit. A kolozsvári lengyel konzuli kirendeltség archívuma, amelyben ez a levél is megtalálható, még egy, ennek keletkezésével szorosan összefüggő, s akár kurióznak is tekinthető diplomáciai jelentést is megőrzött az utókor számára. Ebben Márton Áron nyíltan vall a politikai nézeteiről, a magyar kisebbség 1939 elején megalakuló új szervezete, a Romániai Magyar Népközösség létrejöttével, összetételével, politikai irányvonalával kapcsolatos felfogásáról. Mindemellett közreadunk egy eddig ismeretlen, 1937. május 10-én készített fényképfelvételt is Márton Áronról, ami ugyancsak az utóbbi években egy lengyel magángyűjteményből került elő.

Bevezető*

A lengyelség Erdély talán legkisebb lélekszámú etnikai közössége volt a 19. század végén és a 20. század első felében. A hárompólusú, magyar, román és német elem által dominált erdélyi[1] etnikai erőterében a lengyel munkáskolóniákat még a kelet-bánsági szerbekhez, a máramarosi ruszinokhoz vagy a partiumi szlováksághoz képest is csupán egy „reliktumként” lehet leírni.[2] Története minden bizonnyal sokak számára marginális kérdésnek tűnik Erdély nemzeti konfliktusokkal terhelt, többek között a dualizmus kori magyar–román nemzetépítési rivalizálás, a trianoni békeszerződés, a nagyromán nemzetállam etnikai offenzívája és a második bécsi döntés által félmjelzett „nagy” történelmi korszakában. Van azonban egy olyan vetülete az itteni lengyelség történetének, amelyre érdemes felhívni a figyelmet. A legnagyobb erdélyi lengyel közösség, a döntően katolikusokból álló lupényi bányászkolónia tagjai ugyanis a vallásuk gyakorlása során nemcsak a dualizmus korában, hanem az impériumváltás után is a náluk jóval nagyobb létszámú helyi magyar ajkú katolikusokkal kerültek szoros, mindennapos kontaktusba. Felekezeti szerveződésük egy idő után a kizárólag magyar tudatú klérus által vezetett egyházközösség kereteit feszegette, a lengyel nyelvű liturgia kiszélesítése és intézményesítése, illetve egyáltalán a lengyel entitás elismerése és önálló egyházi szervezetük kiépítése érdekében kifejtett erőfeszítéseik során a magyarsággal szemben kellett pozícionálniuk magukat. Ezek a törekvések pedig éppen akkor erősödtek fel, amikor a helyi magyarság 1920 után elvesztette „államnemzeti” szerepkörét, és a helyi románsággal szemben a két világháború közötti időszak végére mind demográfiai, mind gazdasági értelemben fokozatosan hátrébe szorult. Ebben az időszakban hozták létre a felnövekvő lengyel generációk identitásának megőrzésében kulcsszerepet játszó lengyel tannyelvű elemi iskolát. A helyi lengyel értelmiségiek a lengyel intézményrendszer fejlődésének következő lépcsőfokát az anyanyelvű hitélet megerősítésének keretében szolgáló önálló lengyel katolikus egyházközösség, netán plébánia létrehozásában látták. Az anyanyelvű felekezeti pasztoráció kiszélesítése érdekében azonban továbbra sem – az akkor már – a „titulus nemzet” címet birtokló román elittel, hanem a helyi, a lengyelek szempontjából „többségi”, a románok szempontjából „kisebbségi” magyarság érdekeit képviselő katolikus papsággal kellett megküzdeniük. A lupényi lengyelség Trianon utáni helyzete nagyon eklatánsan rámutat a – közösség tagjai részéről belülről megélt – „kisebbség kisebbsége” szindrómájára, arra a dilemmára, hogy egy – országos szinten – kisebbségi lokális térben élő, de nyelvileg, etnikailag mind az országos többségtől, mind a kisebbségi közegtől különálló kisközösség milyen integrációs utat választ magának: a „saját” többsége vagy az „országos” többség felé orientálódik-e.

Lengyelek Erdélyben – Demográfia és „etnogenezis”

Az 1920 után Magyarországtól Romániához csatolt területeken élő lengyelség – demográfiai értelemben – a legszámottevőbb etnikai tömbnek számító, Bukovinában élő nemzettsaikkal létszámához viszonyítva súlytalanak mondható. Az alábbi táblázatból látszik, hogy Nagy-Romániában regionális összetételben lélekszámát tekintve még a besszarábiai lengyelség is meghaladta az erdélyit.

Lengyelek Nagy-Romániában az 1930. román népszámlálás alapján[3]

	Lengyel anyanyelvű (fő)[4]	Lengyel nemzetiségű (fő)[5]
Összesen	38 265	48 310
Bukovina	28 411	30 580
Besszarábia	3862	8104
Magyarországtól Romániához csatolt területek[6]	2168	3366
Moldva	1948	3202
A történelmi Erdély[7]	1752	2291
Munténia	1633	2644

Az erdélyi lengyelség „etnogenezise” az Osztrák–Magyar Monarchia időszakában zajlott le, és szorosan kötődött a dualista állam tartományai közötti migráció jelenségéhez, illetve a Zsil folyók (Román–Zsil és Magyar–Zsil) dél-erdélyi kifolyása mentén éppen a Monarchia korában fellendülő modern bányászati és ipari tevékenységhez, infrastrukturális fejlődéshez, urbanizációhoz. A bányászat igazi fellendülése ezen a vidéken az 1870-es évek kezdetére tehető, az 1880-as és 1890-es években pedig tovább bővült a szénmedence kiaknázása, nem kis részben annak köszönhetően, hogy kiépült a térség közúti infrastruktúrája. 1870-re megépült a Piski–Petrozsény vasútvonal, majd 1892-ben átadták a közel 20 kilométeres Petrozsény–Lupény szárnyvonalat. Egy évtized alatt a salgótarjáni után rangban a második barnaszénttermelő medencévé lépett elő a Zsil völgye. [8]

A robbanásszerű fejlődést jól szemlélteti, hogy a térség lakosainak száma 1869 és 1910 között – kerekítve – 12 700 főről – ugyancsak kerekítve – 50 000 főre növekedett, ugyanakkor megállapítható, hogy a lakosság legnagyobb számban 1890 és 1910 között gyarapodott. A Petrozsényi-medence négy legfontosabb bányászvárosává Petrozsény, Lupény, Petrilla és Vulkán fejlődött. Mivel helyben nem volt a bányászathoz értő munkaerő, a vállalatoknak más vidékekről kellett a munkásokat idetelepíteniük. A „kivülről” rekrutált munkások nagyobbik fele közönséges bányamunkát végzett, kisebbik hányaduk viszont a feltárási munkálatoknál mint szakképzett előmunkás dolgozott. 1911-ben az alkalmazottaik 93%-a nem a környékbeli falvakból származott, hanem Erdély más vidékeiről, illetve a Monarchia legkülönbébb tartományaiból (Galícia, Szilézia, Morvaország, Trieszt stb.). [9] Talán érthető is emiatt, hogy ekkoriban ezt a területet színes etnikai, nemzetiségi összetétele miatt „kis Monarchiaként” is aposztrófálták. Nagy Róbert vizsgálatai kimutatták, hogy a Zsil-völgyi bányavállalatok munkásságán belül a magyar (47%), a román (36%) és a német (6%) elemet számbelileg a lengyelek és az ukránok követték (3–3%). [10]

Azt, hogy mikor jelent meg a lengyel elem a Zsil völgyében, *Tadeusz Stapiński* kolozsvári lengyel alkonzul [11] egyik jelentése alapján pontosan meg tudjuk állapítani. A lengyel diplomata 1938. január 29–30-án a felettes külügyi szervei utasítására két napot töltött Lupényban, s a helyszíni vizsgálódásai, a „terepen” szerzett információi alapján egy terjedelmes feljegyzést készített az ottani lengyelség történetéről és helyzetéről. Ebből derül ki, hogy az első, mintegy 150 főt számláló csoport 1891-ben érkezett oda, melynek tagjai a kezdeti években fából tákoltt barakképületekben laktak. A lengyel diplomata ekkor még személyesen is találkozhatott az egyik első „üttörövel”, a lupényi útja idején már 78 éves *J. Piłarskival*. Az ő tanúsága szerint a lengyeleket az akkor az Osztrák–Magyar Monarchiához tartozó Galícia egész területéről toborozták, a közép-galíciai Krosnótól és Jaslótól kezdve a nyugat-galíciai Bochniáig és Krakóig bezárólag. [12] A lengyel történeti irodalom megemlíti még, hogy az ugyancsak galíciai Tarnówból és Rzeszówból is sokan csatlakoztak a Zsil völgyébe induló kontingensekhez. [13]

A fentiek értelmében a lengyel etnikum jelenléte a Zsil völgyében már az 1900. évi magyar census során kimutatható volt, [14] igaz, a magyar felmérések, az 1900. és az 1910. évi, nem nevesítették külön a lengyeleket, hanem az „egyéb” kategóriába sorolták őket. Ahol nagyobb létszámú közösségeik alakultak ki, ott lábjegyzetben utaltak rá, hogy a kategórián belüli létszám nagyobb vagy kisebb részét lengyelek teszik ki. Ezekből tudhatjuk, hogy Lupény mellett 1910-re a Petrozsényi-medence három másik bányászvárosában, Petrozsényben, Petrillán és Vulkánban, illetve kisebb tárnák melletti községekben is telepedtek meg lengyelek, igaz, ekkorra kétségteljesen a legnagyobb kolóniává a lupényi duzzadt. Noha az 1900. évi népszámlálás adataiban a Lupényban kimutatott 1020 „egyéb” anyanyelvű személyhez írt lábjegyzet mindegyiküket sommásan „lengyelnek” minősíti, a későbbi népesedési tendenciák alapján feltételezhető, hogy nem kizárólag lengyelek voltak, hanem részben galíciai ukránok, felvidéki szlovákok és sziléziai csehek. [15] A lengyelek tekintetében a magyar és a román népszámlálási statisztikák közül a hasonló adatszerkezet miatt valamelyest az 1900. és 1910. évi magyar, illetve az 1930., 1956. és 1966. évi román alkalmas az összevetésre: mindegyikük tartalmaz olyan adatsort, amelyből az anyanyelvi viszonyokra tudunk következtetni. [16]

A lupényi lengyelek a népszámlálási statisztikák tükrében, 1900–1930

Év	Teljes lakosság (fő)	Lengyel anyanyelvű (fő)	Lengyel nemzetiségű (fő)	A lengyelek aránya a teljes lakosságon belül (százalék)
1900 [17]	4767	1020	–	21,4%
1910 [18]	8034	849	–	10,6%
1930 [19]	13 870	752	838	5,4%
1956 [20]	21 188	182	311	0,9%
1966	24 138	179	269	0,7%

Az 1930. évi román népszámlálás eredményeit tekintve mind az országos, mind a regionális, mind pedig a helyi adatok esetében feltűnő a magukat lengyel nemzetiségűnek és lengyel anyanyelvűnek vallók lélekszáma közötti anomália. Mindenhol jóval több, de egyes régiókban és településekben aránytalanul több lengyel nemzetiségűt írtak össze, mint lengyel ajkú személyt. [21] A jelenség részben a román census során alkalmazott – néhol önkényes – eljárásra is visszavezethető. [22] Lupény konkrét esetében például feltételezhető, hogy a felszínes identitású vagy „felekezeti identitással” [23] rendelkező, Galiciából érkezett szláv ajkú személyeket automatikusan lengyel nemzetiségűként vették nyilvántartásba, a többit minden bizonnyal a Galiciából származó görögkatolikus ukránok „számlájára” írható. [24] A második világháború után a bukaresti lengyel nagykövetség munkatársai – már a repatriálást előkészítendő – nyilvántartásba vették a lupényi lengyelséget: eszerint a településen 860, magát lengyelnek valló személyt regisztráltak. [25] Noha az erdélyi lengyelség nagy része a következő, [26] 1956. évi romániai népszámlálás idejére repatriált Lengyelországba, még ekkor is összeírtak 182 lengyel anyanyelvű (és 311 lengyel nemzetiségű) személyt a dél-erdélyi városban. Gyors asszimilációjuk eklatánsan érzékelteti, hogy a rendszerváltás utáni első romániai népszámlálás során, 1992-ben a számlálóbiztosok mindössze 117 lengyel nemzetiségű polgárt találtak a helyszínen. [27]

Az egész erdélyi lengyelség „genezistörténetében” beszédes tényező, hogy a lengyelek a Zsil völgyén kívül jellemzően még egy-egy frekvenciát, nagyobb ipari létesítménnyel rendelkező, így a foglalkoztatottság tekintetében szívóhatást kifejtő városban telepedtek meg: döntő többségük Erdély déli, iparosodottabb felében koncentrálódott, amely a második bécsi döntés után Romániánál maradt. Az 1930. évi román népszámlálás adatai szerint Lupényban kívül mindössze két olyan városa volt még Erdélynek, amelyekben a lengyelek lélekszáma meghaladta a száz főt: Torda és Medgyes. Előbbiben a lengyel nemzetiségűek 204 (anyanyelv szerint: 200), utóbbiban 144 (anyanyelv szerint: 134) fővel reprezentálták magukat. [28]

A lupényi kolónia, illetve a tordai és a medgyesi szórványcsoport kialakulása között azonban különbségek is megfigyelhetők a bevándorlás időpontja, a jogi státus és részben a származási (kibocsátó) terület tekintetében. Tadeusz Stapiński a már említett jelentésében megjegyzi, hogy a lengyelség migrációja a Zsil völgyébe az első világháború kitörésével lezárult, az utolsó csoportok 1914-ben érkeztek oda. 1919–1920 után a többségük – 12 fő kivételével – Románia javára optált és felvette a román állampolgárságot. [29] Ezzel szemben Medgyesre a lengyelek a háborút lezáró európai békerendszerek megszilárdulása után, egy egészen más állami-nemzeti konstellációban, 1922–1924-ben kezdtek beszivárogni. Többségük a *Csáki Vilmos* vezérigazgató által 1922-ben Budapestről oda telepített Vitrometan üveggyárban és az 1923-tól ugyancsak medgyesi székhelyű és magyar tőkés tulajdonában lévő Magyar Földgáz Rt. földgázkitermelő üzemében dolgozott. A két cég az induláskor részben Csehországból és Lengyelországból (Galiciából) hozott a medgyesi telephelyeire szakembereket. Az itteni lengyelség sorsa és megmaradásának esélye a munkaerő-piaci viszonyok függvénye volt: míg 1928-ban már olyan sokan lettek, hogy egy önálló lengyel iskola elindításán gondolkodtak, 1929-ben intenzív bevándorlás vette kezdetét körülük, [30] így vélhetőleg az 1930. évi népszámlálás már jóval kevesebb lengyelt vehetett nyilvántartásba, mint ahányan az 1920-as évek második felében ténylegesen ott éltek. Az elvándorlás okát a lengyel diplomata részben a rendkívül kedvezőtlen perspektívákra vezette vissza: a román hatóságok vonakodtak attól, hogy román állampolgárságot adjanak nekik, ráadásul elmondásuk szerint az üveggyárban a magyar tulajdonosok a csehek és németeket preferálták velük szemben, így kérdésessé vált az egzisztenciájuk. Ugyanezek a problémák jellemezték Tordán a Sticlarie üveggyárban dolgozó lengyeleket is: 1927–1928-ban ők is fontolóra vették az iskolaalapítás lehetőségét, ezzel szemben Tadeusz Stapiński az 1938. március 12-i „terepbejárása” során már csak alig több mint háromtucatnyi lengyelt talált ott, s a családők szinte kivétel nélkül a kolónia egészének elköltözése mellett érveltek. [31] A lengyel diplomata egy évvel később már arról jelentett, hogy a tordai lengyel munkásoknak egy újonnan alapított magyarországi üveggyár

vezetése állást ajánlott Budapesten, így számítani lehet a kolónia teljes eltűnésére.[32] A lengyel munkaerő megjelenése az 1920-as évek Erdélyében egy spontán, gazdaságilag és egzisztenciálisan motivált folyamat volt, s mint láttuk, a munkaerő-piaci viszonyoknak kitett állandó – és a Románia egyes régióin belüli gazdasági adottságokhoz is alkalmazkodó – mobilitás jellemezte a lengyel munkáskolóniákat. Ám azt a lengyel történelmi irodalomban fellelhető állítást, mely szerint a román hivatalos szervek 1926 után az iparban és a mezőgazdaságban foglalkoztatott, képzetlen besszarábiai lengyel munkásokat „telepítették” volna Erdélybe,[33] egyelőre alátámasztatlannak látjuk.

Lengyelek Lupényban – iskola és egyház

A lupényi lengyelség intakt közösségként való fennmaradásához nyilvánvalóan hozzájárult az a tényező, hogy a városban belül minden más etnikumtól elkülönülő, zárt kolóniát alkottak, amelyet még 1938-ban is városzerte „Galícia-telepnek” neveztek.[34]

Tadeusz Stapiński felvétele a téli Lupényről

Lupény, 1938. január 29–30.

(Az előtérben a görögkatolikus, és attól távolabb a katolikus plébániatemplom látható)

Filip Modrzejewski magánarchívuma

A források szerint nagyon ritkák voltak a lengyelek és a velük együtt élő nemzetiségek képviselői közötti vegyes házasságok, leginkább a magyarok által dominált katolikus egyházközösségen belüli rendszeres kontaktusból fakadóan köttetnek ilyenek. Tadeusz Stapiński egy-egy olyan esetről szerzett tudomást, amikor katolikus lengyel férfi ugyancsak katolikus magyar nőt vett feleségül, de ezek mindegyike egyfajta precedenst teremtett: gyerekeik megtanultak lengyelül és lengyel szellemben nevelték őket, vagyis a „többségi magyar” nő idomult „kisebbségi lengyel” férjéhez. A lengyel diplomata egyenesen úgy fogalmazott, hogy ezek a magyar feleségek „ellengyelesedtek”. [35] A bukaresti lengyel nagykövetség munkatársai a repatriálás előkészítését megelőző „terepbejárás” során, 1946 májusában mindössze négy olyan lengyel nőt vettek nyilvántartásba, akinek (román állampolgárságú) magyar vagy román nemzetiségű férje volt, ám a nem lengyel házastársak is kifejezték határozott óhajukat, hogy kövessék a feleségeiket Lengyelországba. [36]

Tadeusz Stapiński látogatásakor a helyi bányagazgatóság vezetői úgy jellemezték az egyszerű lengyel bányászokat, mint dolgozó, becsületes, öntudatos embereket, sőt az egyikük, *Hermann Klein* azt mondta neki, hogy a lupényi bányauzem 2700 dolgozója közül a lengyelek a legintelligensebbek, legdolgosabbak és legügyekvőbbek. Ha ez így volt, nem csodálkozhatunk azon, hogy a lengyel iskola létrehozása iránti kezdeményezés is a körükből indult ki: az 1920-as évek derekán az egyik bányász, *Cyprjan Gódzik* házról-házra járt, és aláírásokat gyűjtött az intézmény beindítása érdekében. [37] Noha a lupényi lengyelség kívülről egy kizárólag bányászokból álló homogén tömbnek tűnt, a forrásokból egyértelművé válik, hogy időnként értelmiségiek is gyarapították a kolónia sorait, így mindenképp 1928–1929-től az iskola tanári kara, illetve bányamérnökök is, akik közül egyeseket, mint például *Alfons Zbyszewskit*, név szerint is ismerünk. [38] *Maria Radziszewska* a kutatásai alapján arra a következtetésre jutott, hogy a helyi lengyelek 7%-a nem a bányában dolgozott, hanem a bányaműveléshez kapcsolódó irodai, adminisztratív, kisegítő munkát végzett, vagy más üzemekben szakmunkásként helyezkedett el. [39]

A lupényi lengyel elemi iskola létrehozásának kezdetei az 1925. december 22-én kihirdetett, s *Constantin Angelesu* oktatásügyi miniszter nevével fémjelzett, úgynevezett magánoktatási törvényig vezethetők vissza. Míg a törvényt a magyar kisebbségi vezetők egyértelműen a magyar oktatási hálózatra mért újabb csapásként értékelték, [40] addig a magyarságnál jóval kisebb lélekszámú és önálló iskolahálózattal akkor még nem rendelkező lengyel értelmiségiek lehetőséget láttak benne. 1927. november 1-jén *Gregorz Szymonowicz* ügyvéd elnöklétével alakult meg csernovici székhellyel a Romániai Lengyel Anyaiskola (Egyesület), [41] amely társadalmi szervezatként definiálta magát, feladatául lengyel tannyelvű magániskolák létrehozását és fenntartását jelölte meg. Az egyesület tevékenysége alapvetően sikeresnek ítélnélhető: már az 1928/1929-es tanév végére egész oktatási hálózatot működtetett Románia-szerte: egy négy évfolyamos gimnázium, egy szakiskola, három óvoda és hét elemi iskola (köztük a lupényi) tartozott a fenntartása alá. [42] Az 1931/1932. évi tanévig ez az intézményi hálózat még tovább bővült, az elemi iskolák száma tizenháromra gyarapodott (kilenc Bukovinában, kettő Besszarábiában, egy Bukarestben és egy Erdélyben). [43] A lengyel kisebbségen belüli ellentétek miatt az egyesületet 1931 nyarán megszüntették, [44] és helyette ugyancsak csernovici székhellyel, *Aleksander Skibiszewski* elnöklétével 1931. június 27-én létrehozták a Lengyel Iskolaegyletet, [45] amely átvette az intézményhálózat fenntartását és kezelését. [46] Az egyesület működését a lengyel külügyminisztérium dotálta, az ehhez szükséges pénzügyi eszközöket a csernovici konzulátus közreműködésével, közvetve bocsátották az egyesület rendelkezésére. [47]

A lupényi lengyel iskola az 1928/1929-es tanévben kezdte meg működését, akkor még a Romániai Lengyel Anyaiskola (Egyesület) által fenntartott és patronált intézményként. A helyi lengyelség demográfiai tartalékait jól mutatja, hogy az utolsó, 1947/1948-as tanévben is még 86 gyermeket írtak be az iskolába, nem sokkal kevesebbet, mint a második, 1929/1930-as tanévben (95 tanulót), amikor önálló épületbe költöztek. A háború után a lengyelek tömeges repatriálása ellenére még mindig maradt körülbelül 30–35 iskoláskorú gyermek a közösségben, de az oktatás az 1948/1949-es tanévben már nem indult el. [48]

A Romániai Lengyel Anyaiskola (Egyesület), majd az 1931/1932-es tanévtől a Lengyel Iskolaegylet fenntartásában lévő oktatási intézményekbe sok esetben Lengyelországból kellett tanerőt hírvni. Ezeket a pedagógusokat a varsói Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium ajánlása alapján a lengyel külügyminisztérium nevezte ki, s formálisan a Lengyel Iskolaegylettel léptek szerződéses jogviszonyba. A lupényi iskola megszervezésére is közvetlenül a lengyel fővárosból delegáltak egy tanárt, *Wilhelm Zöllert*. [49]

A lengyel iskola megalapításának folyamata nem volt konfliktusmentes. Az akkori magyar plébános, *Antalffy Károly* nehezítette, hogy az addig a magyar felekezeti magániskolába járó lengyel gyermekek ki akarnak válni a magyar oktatási intézmény keretei közül, igyekezett megakadályozni a lengyel iskola megszervezését. Zöller tevékenysége ezért az első tanévben kizárólag arra szorítkozott, hogy a magyar iskola keretein belül lengyel nyelvórákat tartott. A helyzet akkor változott meg, amikor a bányagazgatóság a következő tanévtől átadta a Lengyel Iskolaegylet ideiglenes használatába az úgynevezett „Zeneház” épületét. [50] Az 1936/1937-es tanévet a lengyel gyerekek már egy véglegesnek szánt, két tantermes, tanári dolgozóval kiegészített épületben kezdhették meg. [51]

Szkola polska.

A lupényi lengyel iskola épülete

Lupény, ismeretlen időpont

(A felvételen közepén Wilhelm Zöller iskolaigazgató, mellette az iskola két tanára, Stefania Szczupak és Waleria Zielińska látható)

Filip Modrzejewski magánarchívuma

A kolozsvári lengyel alkonzul már hivatkozott, 1938. február 1-jei részletes összefoglaló feljegyzésében nagyon élesen fogalmazott: azt írta, hogy a magyar és a lengyel iskolások közötti együttlétnek több lengyel generáció is megitta a levét, a lengyel gyerekek ki voltak téve többségi magyar társaik „*intoleráns és sovíniszta támadásainak*”, a lengyel gyerekek nem ápolhatták kultúrájukat. A lengyel iskolások kiválása a magyar felekezeti iskolából valóságos „belháborút” indított el a helyi magyarok és románok között is. Míg Wilhelm Zöller működése elé a magyarok akadályokat gördítettek, addig a magyarok pozícióinak gyengítésében érdekelt, de a kisszámú lengyeliségben semmilyen potenciális veszélyt nem látó románok részéről jelentős segítséget kapott. A Zeneház épületének átadását is az érdekeik mellett energikusan fellépő *Nicolae Ioan* bányaigazgatósági főfelügyelő járta ki számukra.[52] Tadeusz Stapiński gondolatmenete abból indult ki, hogy a lengyelek és a magyarok közötti feszültség gyökerei a dualizmus időszakáig nyúlnak vissza, ugyanis előbbiek a magyar papság részéről már akkor is erőteljes „magyarosításnak” voltak kitéve, tehát az iskola körüli huzavona valójában ennek a konfliktusnak már az eszkálicója volt, és nem az oka.[53]

Feltűnő, hogy a lengyel diplomata a helyi katolikus magyarság és lelképásztoraik minősítésére végig negatív konnotációjú szókészletet használ („*magyarosítás*”, „*sovíniszta*”, „*intoleráns*”), összefoglaló feljegyzésében mindenhol a dualizmus korabeli „elynyomó” magyar nemzetiségpolitikával kapcsolatos klisék bukkannak fel. Az egyelőre kizárólag a lengyel levéltári forrásokból megismerhető helyzetkép kontrollálására ezért a jövőben mindenképpen szükség lesz a parallel magyar forráskör, az ilyen tekintetben döntő érvényű lupényi plébániának a Gyulafehérvári Főegyházmegei és Székeskáptalani Levéltárban őrzött iratanyaga módszeres feltárására. Az, amit Stapiński a magyar szupremácia tudatára vezetett vissza, magyar olvasatban a helyi katolikus magyarság integritásának a megőrzése volt, s az egész egyházmegye magyar klérusának a „lengyelpolitikáját” Trianon előtt a felekezeti kohézió erősítése, Trianon után pedig sokkal inkább a román törvények által is generált, „lelkekért” folytatott elkeseredett „küzdelem” határozta meg, mintsem valamiféle elvakult sovínizmus, netán „lengyelelenség”.

Az 1925-ös magánoktatási törvény az egyházi közösségek (egyházmegeyek, egyházközségek) számára lehetővé tette, hogy saját költségükön iskolákat tarthassanak fenn a minisztérium felügyelete alatt. Magániskolák létesítéséhez osztályonként 10, elemi iskolánként legkevesebb 20 tanuló jelentkezését írta elő. Magántestületek csak óvodát, elemi iskolát és középiskolát létesíthettek. A magyar hitvallásos iskolák semminemű államsegélyben nem létesültek, de vizsgadíj és tandíj címén az államnak külön adózni tartoztak. A magániskolák, amennyiben megfeleltek a törvény előírásainak, elnyerhették a nyilvánossági jogot. Csakhogy a nyilvánossági jog megtartásához az állam részéről újabb vizsgálatok voltak szükségesek.[54] A magyar lelkészek averzióit a lupényi iskolaügyben meg is érthetjük, ha tudjuk, hogy míg Erdély-szerte számos nagy múltú, több évszázados hagyománnyal bíró magyar felekezeti intézmény esetében a nyilvánossági jog megadása egyáltalán nem következett be, késett, vagy a nyilvánossági jog megtartását érintő vizsgálatok 1940-ig tartottak, állandósítva a hitvallásos iskolák létebizonytalanságát,[55] addig a frissen alapított lupényi lengyel iskola viszonylag könnyűszerrel, az 1935/1936-os tanév végére elnyerte a nyilvánossági jogot.[56] Ráadásul egy 1927. évi rendelet értelmében a román hivatalos szervek az iskolákon belüli nemzetiségi viszonyokat is megbolygathatták: az állami közegek jogosultságot nyertek a tanulók nemzetiségi hovatartozásának meghatározására. A magyar iskolafenntartó Erdélyi Római Katolikus Státus egy 1929. évi kimutatása szerint az 1928/1929-es tanévben a vegyes lakosságú, és így az etnikai háborúnak jobban kitétt Zsil-völgyében valóságos „lélekalhalászat” folyt: ebben a tanévben összesen 224 magyar gyermeket tiltottak ki a magyar iskolákból a név-, faj- és vallásellenesség alapján.[57]

A szakirodalmi adatokból ugyanakkor az is feltételezhető, hogy mindezek ellenére a magyar klérus nem volt annyira ellenséges a lengyel hívekkel szemben, ahogyan azt Stapiński interpretálta. A Galícia-telepen élő hívek valamikor a katolikus templom és plébánia építésével egy időben (1900 és 1904) még egy – „*Jézus Szent Szíve tiszteletére*” keresztelt – kis kápolnát is emelhettek.[58] Emellett még *Majláth Gusztáv Károly* püspök idején az egyházmegye részéről olyan lelkész rendelkezett Lupényben, aki tökéletesen beszélt hívei anyanyelvén. A Zsil-völgyi Vulkánban született, szlovák szülőktől származó *Klimkó Péter* (*Piotr Klimko*) a teológiai tanulmányait Poznańban fejezte be. 1933-ban, rögtön azután, hogy ott felszentelték, kápláni kinevezést nyert Lupényben.[59] tehát még az sem kizárható, hogy az egyházmegye eleve azzal a megfontolással küldte őt lengyel nyelvtérületre teológiát tanulni, hogy majdan az egyházmegye lengyel ajkú híveit szolgálja.

Amennyiben Tadeusz Stapiński habitusát kívánjuk megítélni, nem árt megjegyezni, hogy maga is galíciai származású volt, 1895-ben született Krakkóban, az Osztrák–Magyar Monarchia állampolgáraként. Apja, *Jan Stapiński*, a galíciai lengyel politikai mozgalom egyik vezéralakja volt, 1895-ben a kifejezetten galíciai tömegbázisú, agrárszocialista jellegű, radikális társadalmi programot hirdető Lengyel Néppárt egyik alapítójaként írta be nevét a történelembe. Később, 1908 és 1913 között ő volt a Néppárt elnöke is. Mások mellett az ő kezdeményezésére alapították 1902-ben a párthoz kötődő *Przyjacieł Ludu* című lapot, amit a háború alatti rövid kényszerszünet után, 1919-ben újraindítottak. A főszerkesztője ettől az időponttól kezdve maga Jan Stapiński lett, az egyik szerkesztője pedig a fia, Tadeusz. A galíciai gyökerű lupényi lengyel bányászok közül mind a háború előtt, mind pedig utána sokan ebből tájékozódtak az otthoni viszonyok felől, sőt, a saját elmondásuk szerint politikai kérdésekben azt tekintették irányadónak.[60] Érthető talán, ha Tadeusz Stapiński – még diplomataként is – emocionálisan az ő tágabb pátriájából származó lupényi lengyeliség törekvéseivel azonosult, s még az sem kizárt, hogy rossz emlékeket őrzött magában az Osztrák–Magyar Monarchia koráról.

lengyel nemzeti érdekek szempontjából. Noha Márton Áron 1939. február 21-i levelének idején még „*el voltak ásva a lengyel és német csatabárdok*”, a lupényi lengyel liturgiáról folytatott 1939. tavaszi háttéralkudozások ideje alatt éleződött ki az úgynevezett „*danzigi válság*”.[66]

Ezen a ponton ismét vissza kell kanyarodnunk röviden a „lélekalászati” problémájához. A későbbi események ismeretében állítható, hogy Márton Áron félelmei a német etnikai tényrényre kapcsán nem voltak megalapozatlanok. Mint ismert, az 1940. augusztus 30-i bécsi döntőbírói határozattal együtt mind magyar, mind román részről egy kisebbségi egyezményt is kötöttek Berlinnel. Noha a román külügyminiszter által aláírt szerződés rövid volt és csak általánosságokat tartalmazott (Bukarest az 1918-as gyulafehérvári határozatok értelmében garantálja a Romániában élő német kisebbség jogait),[67] a romániai népinémet kisebbségi szervezet, a Berlin által támogatott Volksgruppe a németiség körében német a nemzetiszocializmust propagáló tevékenységével szemben a román szervek sem léptek fel. A második bécsi döntés után a Volksgruppe számos dél-erdélyi településen hozott létre új német iskolákat, amelyekbe sokszor a katolikus felekezeti iskolákból rekrutálták a német származású, de sokszor már németül sem tudó gyerekek. Ez a folyamat még súlyosabb konfliktusokkal járt, mint a „lupényi ügy” az 1930-as években. A magyar diplomáciai jelentések a Volksgruppe részéről több helyen erőszakos iskolafoglalási kísérletekről is beszámolnak. A „boicai ügy” például Budapest és Berlin ingerküszöbét is elérte: Kállay Miklós külügyminiszter utasításának megfelelően Sztójay Döme magyar követ egy jegyzéket adott át a német külügyminisztériumban, melyben magyar részről követelték az ügy kivizsgálását.[68] Míg a bécsi döntés előtt az egyházmegye déli részében mindössze két nagyszabeni római katolikus hitvallásos iskolában tanítottak németül, addig egy Márton Áron által összeállított kimutatás szerint, az 1942/1943-as tanévre 20 új, német tanylelvű iskola nyílt, amelyekbe összesen 956 gyermek járt. Ezek közül a legnagyobb a vízaknai volt 175 tanulóval, a második legnagyobb viszont éppen a lupényi, 135 tanulóval.[69]

Márton Áron az elődjéhez képest valóban jóval nagyobb rugalmasságot és előzékenységet tanúsított a lupényi lengyelek anyanyelvű egyházi lelki gondozása iránt. Ez azért is lehet paradox, mert Vorbuchner Adolf felkenése püspökké a Szentszék és az Erdélyben magyar nemzeti egyházszervezeteknek számító katolikus püspökségek magyar nemzeti jellegének gyengítésére törekvő román államhatalom közötti kompromisszum eredménye volt. A román kormányzat már az impériumváltás óta arra törekedett, hogy megakadályozza magyar identitású ordináriusok kinevezését a Magyarországtól elszakított katolikus egyházmegyék élére. Erdemes megemlítenünk, hogy éppen lengyel diplomáciai iratok tanúsága szerint 1936-ban Márton Áron maga is úgy vélte, hogy a német apától és magyar anyától származó Vorbuchner Adolf egyfajta szupranacionális szellemiséget testesít meg, leginkább „*egy osztrák–magyar ember típus*”, akinek szocializációjára rendkívül erősen hatott a Monarchia nemzetek feletti eszmeisége. Szerinte ezzel Vorbuchner jelölését a döntően magyar ajkú hívő népességet magában foglaló, dominánsan magyar jellegű gyulafehérvári egyházmegye koadjutor püspökéül a kialakult helyzetben elégséges egyezményként könyvelhetne el mind a Vatikán, mind pedig Bukarest.[70] Ezzel szemben Márton Áron – a Szentszék részéről óvatos és fokozatos – főpásztorrá emelését az erdélyi magyarság a „*normális rend*” helyreállításaként értékelte, mindenki azt várta tőle, hogy markánsabban képviseli majd a magyar érdekeket az egyetemes egyházon belül.[71]

Amennyiben elfogadjuk Márton Áron Vorbuchnerrel alkotott „személyiségprofilját”, keletkezik egy dilemmánk. Hogy lehet az, hogy egy kifejezett nemzeti identitás nélküli, inkább nemzetek feletti szellemiséget képviselő, és ezzel talán a katolikus egyház egyetemességét is látványosabban megtestesítő főpásztor nem enged egy (kisebbségi) gyülekezete azon kérésének, hogy többször halgathasson az anyanyelvén templomi szertartást? Ezzel szemben egy – a szó legnemesebb értelmében – nacionalista és az egyházszervezeten belül a többségi etnikumot reprezentáló egyházfő elébe megy ennek a jogos kérésnek, és a saját helyi papságával is szembehaladva, messzemenő engedményeket tesz. Mindenekelőtt látnunk kell, hogy a kialakított engedmények után maga Stapiński öltötte magára a „mértleg nyelvének” szerepkörét, mérsékletre intette Zöllert és Klimkót, és azt kérte tőlük, tartsák tiszteletben a megegyezés pontjait, s csak akkor lépjenek fel ismét, ha a magyar plébános, Fábian János megbontja a létrehozott *status quot*. (Lásd a 6. számú dokumentumot!)

A megoldás kulcsa megítélésünk szerint egy bagatellnek tűnő, ám a diplomáciai alkufolyamatokban nagyon sokszor perdöntőnek bizonyuló tényezőben, a személyes kapcsolatok minőségében rejlik. Stapiński semmilyen személyes viszonyt nem ápolt az amúgy is zárkózott és betegeskedő Vorbuchnerrel. Ezzel szemben a lengyel diplomáciai iratokból kitűnik, hogy már nagyon korán, rögtön az 1937. február 1-től hatályos kolozsvári alkonzuli kinevezését követően megismerkedett az akkor a kolozsvári Szent Mihály plébánia élén vikáriusként álló fiatal Márton Áronnal.[72] A kettejük közötti kapcsolat szorosabba fűzését csak elősegítette, hogy nem volt közöttük túl nagy a korosztályi távolság, Stapiński alig egy évvel volt idősebb Márton Áronnál. A lengyel diplomata az apostoli adminisztrátori kinevezésig többször is találkozott Márton Áronnal,[73] és nyugodtan állíthatjuk, hogy a fiatal magyar plébános a lengyel diplomácia kolozsvári rezidensének az egyik informátora lett. Némiképp meglepő is, hogy Stapiński egy hivatalos okmányban, a felesleges szervének elküldött diplomáciai jelentésében vall arról, hogy barátok lettek Márton Áronnal.[74] A lengyel diplomata annyira a bizalmába fogadta őt, hogy 1941. január 31. után, amikor hivatalosan is bezárták az addig a román kormányzati szervek által elismert romániai lengyel külképviseleteket, Stapińskinek el kellett hagynia Románia területét, s a személyes holmiját, az ingóságait ott ládába csomagolva, Márton Áronnal hagyta.[75]

A fentebbi szempont ismeretében konstatálhatjuk, hogy Stapiński „jókor volt jó helyen”: történetesen éppen azt a lelkipásztort nevezték ki püspökké, akit – s minden bizonnyal ez kölcsönös volt – a barátjának tekintett. Ettől a lelkipásztortól függött egy régóta húzóódó, és őt közvetlenül is érintő probléma megoldása. A lengyel diplomata így a személyes ismeretség, a korábbi eredő kölcsönös szimpátia és baráti érzelmek okán, a püspök kinevezése után személyesen intervenálhatott nála. Erre korábban sokkal szűkösebb mozgástér állt rendelkezésére. Nyilván ezzel is magyarázható az a feltűnő magabiztosság, amit az úgy lengyel szempontból kedvező kimeneteléről hangoztatott, illetve az a diplomatikus higgadság, amivel türelmre intette az úgy lengyel résztvevőt. (Lásd a 2. és a 6. számú dokumentumot!)

Úgy véljük, ebben a helyzetben Márton Áron sem tehette meg, hogy Stapiński minden felvetését negligálja, ez egy barátságatlan gesztus lett volna részéről, s ha már valamit visszautasított, nevezetesen az új plébánia felállítását, azt is igyekezett olyan racionális argumentációval alátámasztani, ami elfogadható volt a lengyel diplomata számára is. (Lásd a 3. számú dokumentumot!)

Epilógus

Mint láttuk, a kolozsvári lengyel alkonzul 1938 első negyedévében az összes olyan települést felkereste illetékességi körzetében (Románia erdélyi megyéi), ahol számottevő lengyel közösség élt. A fentebbiek ismeretében kijelenthetjük, hogy 1938 elejéről, de különösen 1948–1949-ből, az erdélyi lengyelek tömeges repatriációjának időszakából visszatekintve a lupényi lengyelség egy autochton entitássá vált. Ugyanis amennyiben feltételezzük, hogy az 1890-es években már világra jöttek ott lengyel gyerekek, akkor a helyi lengyel iskola fennállásának utolsó, 1947/1948. tanévében az oda beiratott gyermekek már legalább a harmadik ott született generációt képviselték. Az 1940-es évek végén a lupényi lengyelség története ötödik évtizedének a végéhez érkezett, így nyugodtan állíthatjuk, hogy ez a közösség az összetartása, a meggyőkeresedése, az identitásának megőrzését szolgáló saját oktatási, kulturális intézményrendszere okán – kis létszáma ellenére – Erdély egyik sajátos arculatú, önálló nemzeti kisebbségévé kovácsolódott. De akár úgy is tekinthetünk rájuk, mint Erdély történetének egyetlen lengyel népcsoportjára.

Tadeusz Stapiński kolozsvári lengyel alkonzul jelentése Adam Mikucki bukaresti lengyel konzulnak a Márton Áronnal folytatott 1939. március 6-i megbeszéléséről

Tovább a galéria oldalára ^[10]

Kolozsvár, 1939. március 6.

Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Agencja Konsularna RP w Cluj, Sygn. 3, Str. 43–44.

A „titokzatos” fotóalbumok és a történész esete a vakszerencsével

A publikáció mellékleteként olyan fotókat is közzéteszünk, amelyeket maga Tadeusz Stapiński vagy valamelyik hozzátartozója készített 1937 és 1941 között, az erdélyi diplomáciai szolgálata idején.

A fotókat tartalmazó albumok egy szerencsés véletlennek köszönhetően kerültek birtokunkba. Még régebben, egy 2010. évi gyulafehérvári kutatómunka során a Gyulafehérvári Főegyházmegyei és Székeskáptalani Levéltárban bukkantunk rá azokra a levelekre, amelyek Tadeusz Stapiński Márton Áronnál hagyott személyes holmijának sorsába engedtek bepillantást. Mint erről fentebb már említést tettünk, az 1966-ban házi őrizetben lévő püspök egy levelet küldött a Lengyel Népköztársaság bukaresti nagykövetségének, melyben leírta, hogy a kolozsvári lengyel alkonzul annak idején, 1941-ben nála hagyta az ingóságait. Átadott neki egy borítékba zárt üzenetet is, melyet az egyik lengyelországi rokona nevére címzett fel, s meghagyta a püspöknek, hogy amennyiben belátható időn belül nem jelentkezne, juttassa el azt rokonának a borítékon feltüntetett címre. Ez a boríték azonban az idők során elkallódott, 1966-ban Márton Áron sehol nem találta meg. Arra kérte ezért a bukaresti lengyel nagykövetséget, hogy segítsen neki eljuttatni a ládákat a jogos tulajdonosukhoz vagy annak örököseihez. Márton Áron ezek szerint nem tudta, hogy Stapiński a háború után az Egyesült Államokba emigrált és 1961-ben elhunyt.[Z6] A bukaresti lengyel nagykövetség azt kérte, hogy a püspöki hivatal küldjön egy részletes leltárt nekik a ládák tartalmáról.[Z7] Márton Áron abból a megfontolásból, hogy ne bolygassák meg a ládákon belüli rendet, csak az egyiket nyitatta fel, s annak a leltári jegyzékét (szőnyeg, ruhanemű stb.) küldte el Bukarestbe.[Z8] Ez a levél volt az utolsó okmány abban a mappában, amely a Stapiński hagyatékának sorsára vonatkozó 1966-os dokumentációt tartalmazta, így a kérdés nyitott maradt, ez alapján semmi bizonyosat nem tudtuk meg arról, hogy végül mi történt ezekkel az ingóságokkal.

Egészen váratlan fordulat volt ezért számunkra, amikor jóval később, 2016-ban, egy csíkszentdomokosi konferencia során *Jakubiny György* gyulafehérvári érsek úr átadott nekünk egy dossziét, az érseki hivatal egyik 1993-as iktatott aktájának a fénymásolt anyagát. Ebből kiderült, hogy 1966-ban a ládák nem jutottak el Stapiński rokonaihoz, valamilyen okból kifolyólag Gyulafehérváron „rekedtek”, s erre csak jóval később, 1993-ban került sor, amikor a demokratikus Lengyel Köztársaság bukaresti diplomáciai képviselője vállalta, hogy gondoskodik erről a hagyatékról. Még annyit tudhattunk meg, hogy a ládák tartalma Stapiński Lengyelországban élő leszármazottaihoz került, a diplomata katonai formaruháját kivéve, amely olyan jó állapotban maradt az utókorra, hogy azt a rokonok a varsói Lengyel Hadtörténelmi Múzeumnak adományozták.

Ez volt az egyetlen támpont, az egyetlen nyom, ami alapján 2017-ben nekivágtunk, hogy a varsói ösztöndíjunk kéthónapos időtartama alatt felkutassuk Tadeusz Stapiński leszármazottait. Nem tűnt könnyű feladatnak megtalálni egy 40 milliós országban olyan személyeket, akikről azt sem tudtuk, hogy hívják őket, és pontosan hol élnek. Az elképzelésünk az volt, hogy kapcsolatba lépünk a Hadtörténelmi Múzeumban dolgozó lengyel kollégákkal, akik az intézmény irattárában nyilván elő tudják bányászni nekünk a Stapiński katonai egyenruhájára vonatkozó levelezést, így annak alapján a rokonok nyomára akadtunk. Minderre azonban egy szerencsés, és minden bizonnyal az ember életében csak egyszer adódó kivételes véletlennek köszönhetően nem volt szükség.

A kéthónapos varsói kutatóútunk negyedik napján felkerestük a Varsói Magyar Kulturális Intézetet, ahol beszédbe elegyedtünk *Keresztes Gáspár* kulturális titkárral. Utóbbi érdeklődésére meséltünk a kutatási témánkról, s a beszélgetés folyamán a felidéződött benne egy régi emlék, miszerint évekkel korábban egy házibuliban megismerkedett valakivel, aki a két világháború között Kolozsváron szolgáló egyik lengyel diplomatának volt a rokona. Csak az illető keresztnévére emlékezett, s ezen túlmenően eleinte semmilyen más támpont, telefonszám, lakcím, elektronikus levélcím nem állt rendelkezésünkre, még tehát azt sem lehetett kizárni, hogy illető nem is Tadeusz Stapiński, hanem elődje, az 1936. január 1-től 1937. január 31-ig Kolozsváron szolgáló Jan Andrzej Buzek leszármazottja. (A kolozsvári lengyel konzuli kirendeltséget 1936. január 1-jén hozták létre a bukaresti konzulátus Erdélybe helyezett hivatalaként.)

A lengyel zászló Kolozsváron, a lengyel konzuli kirendeltség irodájának ablakában a lengyel nemzeti ünnep, a Függetlenség Napja alkalmából

Kolozsvár, 1938. november 11.

Filip Modrzejewski magánarchívuma

[12]

Kilátás Kolozsvárra, az I. G. Duca (Egyetem) utcára a konzuli kirendeltség irodájának ablakából

Kolozsvár, ismeretlen időpont

Filip Modrzejewski magánarchívuma

Végül a korábbi házbuli házigazdája segítségével hosszú idő alatt, több telefonálás és a sokadik ismerős révén, a keresztnév alapján jutottunk el *Filip Modrzejewski* szerkesztőhöz, akivel a varsói kutatóutunk utolsó hetére sikerült összehozni egy személyes találkozót.

Kiderült, hogy ő valóban Stapiński egyik oldalági leszármazottja, s ő a birtokosa a hagyaték egy részének. A találkozóra magával hozott három fotóalbumot is, amelyeket elmondása szerint sokáig „*egy romániai kolostorban*” őriztek. Ebből nyilvánvalóvá vált számunkra, hogy ez a három album is ott lappangott valamelyik, Márton Áron által fel nem bontott, de 1993-ban a bukaresti lengyel nagykövetségre küldött ládában.

Az albumokba ragasztott képek döntő részben magánjellegűek, Stapiński és a családtagjai egymást fotózták kirándulások, séták, különféle munkaidőn kívüli, „civil” szituációk közben.

[13]

Tadeusz Stapiński a kolozsvári New York kávéház teraszán sakkozik az ismerőseivel

Kolozsvár, ismeretlen időpont

Filip Modrzejewski magánarchívuma

A felvételek kisebb része azonban a történeti kutatások szempontjából is különös értéket képvisel, protokolláris jellegű, román politikai és egyházi tényezőkkel folytatott megbeszéléseket, találkozókát, közös étkezéseket örökít meg. Vannak közöttük olyanok is, amelyeket akár szociográfiai igényűeknek is tekinthetünk: Stapiński nem egy alkalommal kolozsvári polgárokat, Erdély különböző vidékein élő román és magyar parasztokat kapott lencsevégre. Feltűnnek önálló sorozatok

is, amelyek Temesváron, Medgyesen, Lupényban, Szovátán, Torockón és Borszéken készültek, és az adott település mindennapjainak egy-egy elkapott pillanatát villantják fel. A fotók között mindössze egyetlen olyan felvételt bukkantunk, amelyen Márton Áron is felfedezhető. Mivel Stapiński számos esetben feliratokkal, kommentárokkal látta el az album képeit, ez alapján tudhatjuk, hogy ez a fotó 1937. május 10-én készült, s a román királyi ünnepre összesereglett tömeget örökíti meg. Mivel a diplomáciai kar tagjai közül csak kevesen néznek a lencsébe, köztük maga Stapiński, feltételezhető, hogy ezt a felvételt is valamelyik rokona vagy hozzátartozója, minden bizonnyal a házastársa készítette.

Márton Áron, a román egyházi főméltóságok és a kolozsvári diplomáciai kar a román királyi ünnepre összesereglett tömegben ^[14]

Kolozsvár, 1937. május 10.

(A diplomáciai kar tagjai közül balról a harmadik Tadeusz Stapiński: hátul, cigarettával a szájában)

Filip Modrzejewski magánarchívuma

Dokumentumok[79]

1.

Vorbuchner Adolf gyulafehérvári katolikus segédpüspök rendelete a lupényi lengyel katolikus hívek lelki gondozásának feltételeiről

Gyulafehérvár, 1938. március 16.

315/1938. szám

D[icsértessék] a J[ézus] Kr[isztus]!

Másolat

Tisztelendő Plébánia Hivatalnak Lupény

F[olyó] évi 55. számú] felterjesztését[80] a plébánia lengyel híveinek anyagi kívánságai ügyében ismételt megfontolás és alapos vizsgálat tárgyává téve, a következőket közlöm és határozom:

1) Nem látom szükségesnek, sem célravezetőnek külön lengyel plébániának felállítását a lengyelek anyagi kívánságai miatt. Hasonlóképpen alig legyőzhető nehézséget okozna egy második, területiális plébániának felállítása, amelynek vezetője az összes Lupényban lakó lengyelek felett plébánosi joghatósággal bírna.

2) Megállapítván, hogy lelkiekben a lupényi lengyel hívek gondozása teljesen kielégítő és megfelelő, jelenleg csak az anyagi kérdések rendezését tartom szükségesnek és elegendőnek.

3) A lelkiekre vonatkozólag megnyugtatóan kijelentem, hogy az Egyházmegyei Hatóságnak szándéka és törekvése a lupényi lengyel hívek nemzeti nyelvükön való lelki gondozásáról mindenkor megfelelő és kielégítő módon gondoskodni, függetlenül a jelenlegi káplán személyétől.

4) A felmerült anyagi kérdések rendezése végett elhatározom és rendelem a következőket:

a) a lengyel hívek egyházi adója saját egyházközségi céljaira külön kezeltessek, az alábbiakban meghatározott szervük által;

b) a lengyel hívek egyházi adójának a számarány szerint megfelelő hányada az ezen szerv által a közös plébániai templom szükségleteinek céljára a plébániához, illetve egyházközséghez fizetendő. Ezen számarány jelenleg, 1942. december] 31-ig 16%-ban, a hozzájárulás összege pedig 7200 lejben állapították meg. A számarányt és hozzájárulás számszerű összegét öt évenként az egyháztanács állapítja meg az Egyházmegyei Hatóság jóváhagyásától függően. A rendkívüli kiadásokban is a lengyel hívek a megállapított számarány szerint a rendes hozzájáruláson felül kötelesek részt venni;

c) az egyházközség szabályszerűen választott egyháztanácsában a lengyel hívek számarányuknak megfelelően vesznek részt. Ezen egyháztanácsosokat kizárólag a lengyelek, a többieket kizárólag a többi hívek választják az általános Szerv[ezeti] Szabályzat]ok[81] előírásai szerint;

d) az egyháztanács lengyel tagjai, mint ilyenek, az általuk választott és az E[gyházmegyei] H[atóság] által kinevezett al-gondnok vezetése alatt, mint külön szerv, a Szerv[ezeti] Szabályzat] és az E[gyházmegyei] H[atóság] vagyoni szabályzatai szerint állandóan intézik saját egyházközségi vagyoni és gazdasági ügyeiket;

e) a lengyel egyháztanácsosok is az egyházköztség egyháztanácsának teljes jogú tagjai, minden, az egész plébánia, illetve egyházköztség közösségét érintő ügyekben.

5) Az istentiszteletek ideje és beosztása a következőkben állapíttatik meg:

a) a vasárnapi és ünnepi szentmisék alatt minden harmadik alkalommal a lengyel énekhar énekel, és utána lengyel nyelvű szentbeszéd tartatik;

b) minden hónapnak második vasárnapján a plébániai nagymise után lengyel nyelvű szentbeszéd van.

Valahányszor azonban a vasárnapi nagymise lengyel nyelvű szolgálata egybeesik a csendes szentmise lengyel énekével és prédikációjával, a csendes szentmise lengyel szolgálata ezen alkalommal elmarad.

c) A májusi és októberi ájtatosságok, valamint a nagyböjti keresztúti ájtatosság a lengyel hívek részére a csendes ájtatosságok előtt egy órával tartatik meg.

6) Jelen rendelkezésem anyagi részei f[olyó] évi január 1-től, egyéb intézkedései a kihirdetés napjától bírnak érvénnyel.

Bizalommal remélve, hogy lengyel híveim minden méltányos kívánságának ily módon való teljesítése a lelkiek megnyugvását, a lengyel hívek lelki és anyagi megerősödését, és a közös egy plébánia és egyházköztség további harmonikus fejlődését biztosítja, az egész egyházköztség vezetőségére és híveire szeretettel adom áldásomat.

Gyulafehérvár, 1938. március hó 16-án

Vorbuchner s. k.
s[egéd]püspök

A másolat hitelül: Lupeni – Lupény, 1938. március hó 25-én Fábíán János plébános

Az irat jelzete: Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Agencja Konsularna RP w Cluj, Sygnatura 6, Strony 95–96. – Gépelt másolat.

2.

Tadeusz Stapiński kolozsvári lengyel alkonzul levele Wilhelm Zöllernek, a lupényi lengyel iskola igazgatójának[82]

Kolozsvár, 1939. február 3.

Lengyel Köztársaság Konzuli Kirendeltsége
Kolozsvár
I. G. Duca u. 1. sz.

1939. február 3.

Elküldve ajánlott levélben 1939. II. 3-án

297/1/3. sz.

Tárgy: Egyházi pasztoráció

Wilhelm Zöllernek, a lupényi lengyel iskola vezetőjének

Megkaptam a Fábíán plébános által támasztott nehézségekkel kapcsolatos levelet, amelyre a következőket válaszolom:

Még a múlt év decemberében a Márton püspök főtisztelendővel folytatott beszélgetés során, abból az alkalmából, hogy gratuláltam neki a kinevezéséhez, felvettem előtte a lupényi lengyel istentiszteletek témáját. A főtisztelendő püspök, aki Lengyelország őszinte barátja, elmondta, hogy nemcsak a jelenlegi helyzet fenntartása iránt fejezi készségét, hanem jóindulattal meg fogja vizsgálni a kérésemet is, hogy a káplán, Klimko, még nagyobb önállóságot kapjon, mindenekelőtt pedig azt, hogy jóval több lengyel istentiszteletet tartsanak. Személyesen ragaszkodtam ahhoz, hogy hetente legyenek lengyel istentiszteletek, de ha minden kötél szakad, már elfogadtam volna azt is, hogy kéthetente legyenek, hiszen a jelenlegi helyzet szerint háromhetente van egy lengyel nyelvű istentisztelet.

Folyó év február 12-én lesz Márton püspök felszentelési ünnepsége Kolozsváron. Érthető, ha ő most az ezzel az aktussal kapcsolatos bonyolult ügyekkel van elfoglalva. Az ünnepségre nagyon kevés civilt hívtak meg, köztük engem is. Az azt követő napon a püspöknél tartandó, ugyancsak családias ebédre is hivatalos vagyok.

Az Ön elírt levele és Fábíán tisztelendő viselkedése ellenére, amelyeket egyaránt károsnak vélek, azt hiszem, a lupényi lengyelekkel egyetértésben, el kell halasztanom ennek az ügynek a felvetését és rendezését arra az időpontra, amikor a főtisztelendő püspöknél vendégségben leszek a felszentelését követő napon, hiszen ez csak néhány napos késedelmet jelent majd.

Teljesen meg vagyok győződve arról, hogy ezt az ügyet még annál is jobban megoldjuk, ahogy Ön szerette volna (lengyel istentiszteletek háromhetente), minden vasárnap lesznek istentiszteletek és Klimko tisztelendő is nagyobb önállóságot kap majd, ami méltányos követelés. Az 1000 fős lupényi lengyel kolónia ilyen tekintetben nem lehet gyámoltatlan.

Másolat a Lengyel Köztársaság Bukaresti Konzulátusának.

Tadeusz Stapiński
Lengyel Köztársaság alkonzulja

Az irat jelzete: Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Agencja Konsularna RP w Cluj, Sygnatura 6, Strony 147–148. – Gépelt másolat.

3.

Márton Áron levele Tadeusz Stapiński kolozsvári lengyel alkonzulnak[83]

Gyulafehérvár, 1939. február 21.

Mélyen Tisztelt Konzul Úr!

Miután az Ön által velem nemrég közölt kívánságának megfelelően a lupényi lengyel híveim helyzetét gondosan megvizsgáltam, tisztelettel a következőkről tájékoztatom Önt.

Püspöki hivatalunk már az elmúlt évben foglalkozott a lupényi lengyelek kívánalmaival és ennek során megállapította, hogy azok csupán anyagi természetűek, a lelkeszi gondoskodással azonban, amely megfelelő és kielégítő, maguk a lengyel hívők elégedettek. Ennek megfelelően a püspökség 1938. március 18-án, a 315. számú [iratában], méltányolva a lengyelek kívánásait, a plébánia és az egyházközösség problémáit rendezte, és egyúttal a külön lelki gondozás biztosítása s további támogatása végett megfelelő intézkedéseket fogantatosított.[84] A Püspöki Hivatalnak ez az intézkedése a lengyeleket teljesen kielégítette, úgyhogy a Lengyel Iskolaegylet – P[olski] Z[wiązek] S[zkolny][85] – indítatva érezte magát, hogy egy 1938. március 27-én kelt hivatalos levélben „előterjesztett kérelmüknek a kedvező megoldásáért” köszönetet mondjon.[86]

Egy Lupényban felállítandó nemzeti plébánia kérdéséről én is azon a véleményen vagyok, hogy egy ilyennek a létrehozása leküzdhetetlen nehézségekkel jár. Egyrészt ugyanis a Codex Iuris Canonici apostoli engedély nélkül megtölti a nemzeti plébániák újonnan felállítását (216. kánon 4. §.)[87] másrészt egy ilyen átalakítás a püspökségben, ahol számos különböző nemzetiségű plébániában békésen együttműködnek, és közös egyetértésben munkálkodnak, kétség nélkül más, főleg német nemzeti törekvéseknek nem kívánatos erősödését váltanák ki, amelyeknek teljesítésére nem lennének képesek. Amennyiben azonban a lupényi lengyeleknek 1938 óta újabb kívánásai lennének, úgy hálás lennék Önnek Konzul Úr, ha Ön ezeket közölné velem, hogy azokat a lehetséges módon megoldhassuk.

Ezzel maradok teljes tisztelettel az Ön készséges híve: Márton Á[ron] püspök

Az irat jelzete: Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Agencja Konsularna RP w Cluj, Sygnatura 6, Strony 153–154. – Eredeti, gépelt.

4.

Tadeusz Stapiński kolozsvári lengyel alkonzul jelentése Adam Mikucki[88] bukaresti konzulnak[89]

Kolozsvár, 1939. március 6.

Lengyel Köztársaság Konzuli Kirendeltsége	1939. március 6.	Titkos
Kolozsvár		Elküldve ajánlott levélben 1939. III. 6-án
I. G. Duca u. 1. sz.		

3/20. sz.

Tárgy: A magyar kisebbség

A Lengyel Köztársaság bukaresti konzuljának

A mai napon hosszabb beszélgetést folytattam Márton Áron főtisztelendő római katolikus püspökkel, aki különleges barátságban és bizalomban részesített engem.

A magyar kisebbség helyzetével kapcsolatban a főtisztelendő püspök a következőkről tájékoztatott: a román fél nem jó szándékból tette, hogy tárgyalásokat folytatott a magyar kisebbség belépéséről a Nemzeti Megújulás Frontjába, és nem jó szándékkal rendezte ezt az ügyet. Mind az erre irányuló háttéregyeztetések, mind a Magyar „Népközösség” új szervezeti képződményének a román hatóságok által engedélyezett összetétele mutatják a jó szándék hiányát.[90] Csak azokat a magyar nemzetiségű személyeket engedték a „Népközösség” vezetőségébe, akikről tudták, hogy a román kormány lekötöztetettjei és csatlósai, amilyen félrenegátok.[91] A magyar kisebbség körében hatalmas a felháborodás a vezetőség összetétele miatt (amiről március 3-án, 3/19. számmal jelentést küldtem).[92] Ráadásul azok, akik a magyar szabadkőművesek kis létszámú csoportjához tartoznak, egyrészt magukra haragították a magyar kisebbség egészét, másrészt nagyon nehéz helyzetet teremtettek a püspökség számára, amelynek magyar hazafiasságához semmilyen kétség sem fér, mégis a félrenegátokat és szabadkőműveseket maga mögött tudó román kormány nyomását kell bírnia.

Ezekből az okokból kifolyólag mind a magyar kisebbség sorain belül, mind a magyar kisebbség román kormánnyal fennálló kapcsolataiban súlyosan éleződik a helyzet. A román kormány ebből, ahogy ő mondta, csak időleges és látszólagos hasznot tud húzni, rövid időn belül azonban ez belső, s mindenekelőtt külső nehézségeket fog okozni. A Magyar „Népközösség” románok által kreált és magyarokra erőszakolt vezetősége izolált lesz a kisebbségi társadalmon belül, a külső körülményeket tekintve pedig, amennyire a főtisztelendő püspök erről informálva van, az új magyar miniszterelnök, Teleki gróf[93] fel van háborodva a dolgok állásán, és azon gondolkodik, hogy mik lehetnek a probléma megoldásának az eszközei. A főtisztelendő püspök meg van győződve továbbá arról, hogy nem létezik és nem lesz olyan magyar kormány, amely bármilyen célből napirendre térne az erdélyi magyar kisebbség végtelen sérelmei és szenvedései felett. Így a „Népközösség”, ahogy a románok engedélyezték, és a püspökség rákényszerítése, hogy együttműködjön a szabadkőművesekkel és a félrenegátokkal, éles bizonyítéka annak, hogy a román intézkedések a jó szándék híján vannak. Így most a kisebbség számára a két magyar felekezet egyháza marad az utolsó végvár.

A magam részéről hozzátettem, hogy a magyar kisebbség Márton püspök személyében ebben a küzdelemben egy olyan gondviselő férfiúra támaszkodhat, akinek a hazafiassága csak Bandurski főtisztelendő püspök[94] ragyogó hazafiasságához fogható in partibus infidelium.[95]

Csatolok 3 másolatot.

Tadeusz Stapiński
Lengyel Köztársaság alkonzula

Az irat jelzete: Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Agencja Konsularna RP w Cluj, Sygnatura 3, Strony 43–44. – Gépelt másolat.

Tadeusz Stapiński kolozsvári lengyel alkonzul levele Wilhelm Zöllernek, a lupényi lengyel iskola igazgatójának[96]

Kolozsvár, 1939. március 7.

Lengyel Köztársaság Konzuli Kirendeltsége
 Kolozsvár
 I. G. Duca u. 1. sz.

1939. március 7.

Elküldve ajánlott levélben 1939. III. 7-én

297/1/7. sz.

Tárgy: Egyházi pasztoráció

Wilhelm Zöllernek, a lupényi lengyel iskola vezetőjének

A tegnapi napon kérdést intéztem hozzám Márton Áron püspök ömenenciája a lupényi lengyel kolónia igényeinek ügyében tartott konferencián.[97] A hosszú beszélgetés során a következő két igényt határoztam meg:

1) Ismerjék el a lengyelek jogát arra, hogy hetenként lengyel nyelvű misét tarthassanak. Ha ez valamilyen technikai okból kifolyólag nem lenne lehetséges, akkor kérjük, hogy a heti miséket átmenetileg kényszerűen tartsák meg.

2) Biztosítsanak Klimko főtisztelendő számára teljes szabadságot abban, hogy a lengyel híveket a pártfogásába vegye.

Bár Márton Áron püspök ömenenciája a konferencia ideje alatt nem hozott semmilyen konkrét döntést, a felvázolt helyzet iránt nagyon megértően viszonyult, és az volt a benyomásom, hogy a döntése kedvező lesz számunkra. A püspök azt ígérte nekem, hogy a döntéséről hamarosan értesíteni fog.

Kérem igazgató urat, hogy a jelen levélben foglaltakat bizalmasan kezelje, abból a célból, hogy ne váltsunk ki ellenakciót a plébános, Fábán részéről. A püspök végső döntését, azt hiszem, hamarosan közölni tudom majd igazgató úrral. Így tehát úgy a püspök, mint a Konzuli Kirendeltség számára az ügy kompromisszumos megoldáson múlik. Hozzáteszem, hogy a lengyel egyházközösség bárminemű önállósulása a jelenlegi helyzetben nem aktuális.

Másolat elküldve a Bukaresti Konzulátusnak.

Tadeusz Stapiński
 Lengyel Köztársaság alkonzulja

Az irat jelzete: Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Agencja Konsularna RP w Cluj, Sygnatura 6, Strony 155. – Gépelt másolat.

Tadeusz Stapiński kolozsvári lengyel alkonzul jelentése Adam Mikucki bukaresti konzulnak[98]

Kolozsvár, 1939. május 8.

Lengyel Köztársaság Konzuli Kirendeltsége
 Kolozsvár
 I. G. Duca u. 1. sz.

1939. május 8.

Elküldve ajánlott levélben 1939. V. 8-án

297/1/25. sz.

Tárgy: Egyházi pasztoráció Konzul Úrnak Bukarestbe

A lupényi lelki gondozás ügyében kelt korábbi levelezéssel kapcsolatban, a Konzulátus sürgönyével jelentem, hogy Zoeller[99] úr és Klimko tisztelendő türelmetlenségével [szemben] a bizalmam Márton püspök főtisztelendő szavahihetőségében és a kivárási taktika teljes győzelmet hoztak, és a pasztoráció vonatkozásában ezen az úton elért engedmények tovább mentek annál, mint amit Lupényban a legszebb álmaikban ringattak.

Márton püspök főtisztelendő a gyulafehérvári titkára[100] segítségével lefolytatta a megfelelő vizsgálatokat és tárgyalásokat, amelyet az alábbiakat eredményeztek:

1. minden vasárnap lengyel nyelvű istentiszteletet tartanak,
2. teljes értékű lengyel szentmisét tartanak háromhetente, a májusi és októberi istentiszteleteken, vecsernyéken, keresztutak, stb. alkalmával énekes nagymisét tartanak minden második vasárnap,
3. a plébános garanciájával a káplán, Klimko tisztelendő a legteljesebb körben eljárhat a lengyelek ügyeiben.

Ezek az engedmények véleményem szerint 100%-ban kielégítik a lupényi plébánia lengyel egyházközösségi tagjainak a pasztorációs igényeit, Klimko tisztelendő nemzeti követeléseit tekintetében pedig a legnagyobb vívmány a minden vasárnap tartandó istentisztelet, hiszen „lengyel” szentmiséről a latin liturgiával szemben soha nem lehet szó.

A főtisztelendő püspök utasításának megfelelően ilyen megállapodást kötött a plébános, Fábán tisztelendő a lengyel kolónia vezetőjével, Zoeller úrral. Fábán tisztelendő kötelezettséget vállalt arra, hogy be fogja tartani ezt a megállapodást, a lengyelek pedig garantálták, hogy „a jövőben nem fognak többet követelőzni”. Ez utóbbinak nincs jelentősége, mert azt hiszem, hogy valódi igény esetén lehetőség adódik majd arra, hogy ezt a garanciát úgy értelmezzük, mint egy „hitleri diktátumot”. Kötelezettséget vállaltak arra nézve is [a lengyelek – S. A.], hogy visszavonnak mindenfajta mostani bojkottot, mint például azt, hogy az iskolás gyerekeket nem járatták a magyar nyelvű istentiszteletekre. A lengyelek arra nézve is kötelezettséget vállaltak, hogy nem fogják elővenni ismét azt az elképzelésüket, hogy egy saját kápolnát[101] létesítsenek, és leváljanak a közös egyházközösségről. Ez volt a madárijesztő, amit annak idején Fábán tisztelendő elrettentésére kitaláltam. Olyan híreket kezdtem terjeszteni, melyek szerint a lengyelek arra készülnek, hogy egy saját, és teljes egészében Fábán plébániájától független kápolnát építsenek. Fábán tisztelendő ezt komolyan vette, és „meglágyult” attól a félelemtől, hogy a bevételeinek a jelentős részét elveszíti. A főtisztelendő püspök erőteljes nyomása ugyancsak megtette a magáét.

A jelenlegi helyzetet nagyon jónak ítélem, és egyrészt azzal erősítem meg, hogy holnap látogatást teszek a főtisztelendő püspöknél, akinek külön megköszönöm az intervenciója eredményeit, amelyek felülmúlták a várakozásainkat, másrészt felszólítom Zoellert, hogy a Fábánnal ápolat kapcsolataiban és a dolgok új rendjének életbe léptetésénél nagyon körültekintően járjon el, és kerüljön minden ütközést. Zoeller úr energikus és küzdő szellemű ember, de éppen azok a nehézségek, amelyekkel állandóan harcol, és a helyi körülmények okozzák, hogy hiányzik belőle egy adag „diplomáciai érzék”.

Az irat jelzete: *Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Agencja Konsularna RP w Cluj, Sygnatura 6, Strony 190–191. – Gépelt másolat.*

* Varsói levéltári kutatásainkat a Külgazdasági és Külügyminisztérium Klebelsberg Kuno-ösztöndija támogatásával valósíthattuk meg. Ezúton szeretnénk köszönetet mondani a Varsói Magyar Kulturális Intézet vezetőségének, Tischler János igazgatónak és Keresztes Gáspár kulturális titkárnak a varsói kutatómunkánkhoz biztosított nélkülözhetetlen gyakorlati és emberi támogatásukért. A tanulmány elkészítésében többen is segítséget nyújtottak. Köszönet illeti ezért Soós Istvánt, az MTA Történettudományi Intézetének nyugalmazott főmunkatársát, Adam Dąbrowskit, a varsói Archiwum Akt Nowych főlevéltárosát, Maria Radziszewskát, az olsztyiai Mazuriai és Warmiai Egyetem docensét, Filip Modrzejewski szerkesztőt, könyvkiadót, s végül, de nem utolsósorban Varga Endre László, Kovács István, Szarka László történészeket és Vért László szociológust.

[1] Itt és a továbbiakban az „Erdély” földrajzi egység alatt a Magyarországtól az 1920. június 4-i trianoni békeszerződés értelmében elcsatolt területek egészét értjük. Azokban az esetekben, amikor szükséges megkülönböztetnünk a Királyhágón túli „történelmi Erdélyt”, azt külön jelezzük.

[2] Az 1930. évi román népszámlálás szerint a Magyarországtól Romániához csatolt területeken 42 359 szerb (nemzetiség szerint: 43 342), 40 630 szlovák (nemzetiség szerint: 46 786) és 24 217 ruszin (nemzetiség szerint: 29 603) anyanyelvű lakos élt. (A szerbeket a horvátokkal és szlovénokkal, a szlovákokat a csehekkel, a ruszinokat az ukránokkal azonos rubrikában tüntették fel, így a fentebbi számokban az ő létszámadataik is benne foglaltatnak.) Lásd *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930*. Vol. IX. *Structura populației României. Tabele selecționare din rezultatele recensământul general al populației din 1930*. Publicat de DR. SABIN MANUIA. Editura Institutului Central de Statistică, București, 1940, 376. és 409. Ezt vö. az 1. sz. táblázat adataival.

[3] A teljesen elhanyagolható Olténia és Dobruzsza adatai nélkül.

[4] *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930*. Vol IX.... 409.

[5] Uo. 376.

[6] Erdély, Bánság, a Körös-vidék és Máramaros együtt.

[7] A Bánság, a Körös-vidék és Máramaros nélkül.

[8] SZÁSZ ZOLTÁN: Gazdaság és társadalom a kapitalista átalakulás korában. In: *Erdély története*. III. kötet. *1830-tól napjainkig*. Szerk. SZÁSZ ZOLTÁN. Akadémiai Kiadó, Bp., 1986, 1548–1549.

[9] NAGY RÓBERT: Iparosodás és migráció: a kolozsvári és a Zsil-völgyi munkásság etnikai és felekezeti összetétele, valamint születési hely szerinti származása (1896–1939). In: *Ablakok a múltba*. Szerk. NAGY RÓBERT–RÜSZ-FOGARASI ENIKŐ. Egyetemi Műhely Kiadó – Bolyai Társaság, Kolozsvár, 2012, /Egyetemi füzetek 14./, 218–219.

[10] Uo. 221.

[11] Tadeusz Stapiński (1895–1961): lengyel jogász, újságíró, diplomata. 1936–1937-ben a bukaresti lengyel konzulátus beosztottja. 1937. február 1-től 1940. augusztus 30-ig kolozsvári alkonzul. A második bécsi döntés után a konzuli irodát Nagyenyedre telepítette át, ahol hivatalosan 1941. január 31-ig Romániába akkreditált külképviseletként működött. 1941–1944-ben a lengyel emigráns hadseregben szolgált, a háború után, 1945-től az Amerikai Egyesült Államokban telepedett le, ahol az *Amerika-Echo* című lengyel emigráns lap egyik szerkesztőjeként dolgozott.

[12] Tadeusz Stapiński jelentése Adam Mikucki bukaresti vezető konzulnak. Kolozsvár, 1938. február 1. Archiwum Akt Nowych w Warszawie (a továbbiakban: AAN), Agencja Konsularna RP w Cluj, Sygnatura (Sygn.) 6, Strony (Str.) 14–27. Az idézett hely: str. 16–17. A jelentésben az informátor keresztnévének csak a kezdőbetűje szerepel.

[13] MARIA RADZISZEWSKA: Z dziejów prywatnej powszechnej szkoły w polskiej w Lupeni – Școala primară particulară polonă (1929–1948). *Kwartalnik Pedagogiczny*, 2020. Nr 1. 28–29.

[14] Minden bizonnyal csak véletlenszerű elírás eredménye az a magyar szakirodalomban megjelent adat, mely szerint már az 1850. évi magyar népesség-összeírás is kimutatott nyolc lengyel lakost a településen. Lásd VASS ERIKA: A Zsil-völgy református magyarsága. *Erdélyi Múzeum*, 2012. 4. sz. 163. 1850-ben a település – Felsőbarbaty faluval együtt kimutatásba vett – 753 fős lakosságából 745 görögkatolikus román és nyolc görögkatolikus cigány volt. Lupény községközpont 486 fős lakosságából mindenki görögkatolikus román volt. Lásd *Az 1850. évi erdélyi népszámlálás*. Második, javított kiadás. A bevezetőt írta és a kéziratot összeállította: DÁVID ZOLTÁN. Központi Statisztikai Hivatal, Bp., 1994, 40–41.

[15] *A Magyar Korona Országainak 1900. évi népszámlálása*. Első rész. *A népesség általános leírása községenként*. Szerkesztő és kiadja: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Bp., 1902, /Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. I. kötet/, 404.

[16] Az 1900. és az 1910. évi magyar népszámlálás során nem kérdeztek rá az etnikai vagy nemzeti hovatartozásra. Az 1941. évi román census 1944-ben publikált kimutatásai jóval adatszegényebbek az 1930. évinél: például a román, magyar és német mellett semmilyen más etnikai komponens nem tüntetnek fel. Lásd *Recensământul general al României din 1941, 6 Aprilie. Date sumare provizorii*. Cuvânt înainte: Sabin Manuia. Institutul Central de Statistică, București, 1944.

[17] *A Magyar Korona Országainak 1900. évi népszámlálása*... 404–405.

[18] *A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása*. Első rész. *A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint*. Szerkesztette és kiadja: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Bp., 1912, /Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 42. kötet/, 405–406.

[19] Forrás: *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930*. Publicat de Dr. Sabin Manuia. Vol. II. *Neam, limba maternă, religie*. Editura Institutului Central de Statistică, București, 1938, 234–235.

[20] Az 1956. és 1966. évi adatok forrása: VARGA E. ÁRPÁD: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája*. V. kötet. *Brassó, Hunyad és Szeben megye. Népszámlálási adatok 1850–2002 között*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2011, 167–168.

[21] Lásd az 1. és 2. sz. táblázat adatait.

[22] Erre a példákat lásd *Magyar levéltári források az 1930. évi romániai népszámlálás nemzetiségi adatsorainak értékeléséhez*. Szerk. SERES ATTILA. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kriterion, Kolozsvár, 2011, 14–24.

[23] Például az illető az anyanyelve mellett csak a felekezeti hovatartozását vagy a regionális kötődéseit tudja felsorolni, a nemzeti identitását nem tudja definiálni.

[24] A jelenségre a szakirodalom is felfigyelt. Lásd NAGY: i.m. 226.

[25] A bukaresti lengyel nagykövetség kimutatása az erdélyi és a munténiai lengyelekről. Bukarest, 1946. május 26. Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych (a továbbiakban: AMSZ), Zespoł (Zesp.) 6, Wiązka (Wiąz.) 21, Teczka (Tecz.) 325, Strona (Str.) 99.

[26] Mint ismert, a második világháború után, 1948-ban Romániában egy országos mezőgazdasági összeírást hajtottak végre, amely elsősorban egy gazdasági indítékú, vélhetően a mezőgazdaság szocialista átalakításának előkészítését célzó felmérés volt. Ez az anyanyelvi megoszlásra is kiterjedő főbb demográfiai adatokat csak törvényhatóságokként részletezte. VARGA E. ÁRPÁD: *Népszámlálások a jelenkori Erdély területén. Jegyzetek Erdély és a kapcsolt részek XX. századi nemzetiségi statisztikájának történetéhez*. Regio – MTA Történettudományi Intézet, Bp., 1992, /Regio könyvek/, 128–130.

[27] VARGA E.: *Erdélyi etnikai és felekezeti statisztikája*. V. kötet... 167–168.

[28] *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930*. Vol IX... 394. és 419.

[29] Stapiński jelentése Mikuckinak. Kolozsvár, 1938. február 1. AAN, Agencja Konsularna RP w Cluj, Sygn. 6, Str. 16.

[30] Stapiński jelentése Mikuckinak az 1938. március 7-i medgyesi úttjáról. Kolozsvár, 1938. március 9. AAN, Agencja Konsularna RP w Cluj, Sygn. 7, Str. 14–23. Az idézett helyek: str. 18–21.

[31] Stapiński jelentése Mikuckinak az 1938. március 12-i tordai úttjáról. Kolozsvár, 1938. március 14. AAN, Agencja Konsularna RP w Cluj, Sygn. 7, Str. 63–65.

[32] Stapiński jelentése Mikuckinak. Kolozsvár, 1939. február 6. AAN, Agencja Konsularna RP w Cluj, Sygn. 7, Str. 68.

[33] KAZIMIERZ DOPIERAŁA: Polska diaspora na Bałkanach – Bułgaria, Jugosławia, Rumunia. In: *Polska diaspora*. Redaktor prowadzący: Barbara Górka. Wydawnictwo Literackie, Kraków, 2001, 366. A szerző szerint a képzetlen besszarábiai lengyeleket mindenekelőtt igyekeztek az ország elhagyására kényszeríteni.

[34] Stapiński jelentése Mikuckinak. Kolozsvár, 1938. február 1. AAN, Agencja Konsularna RP w Cluj, Sygn. 6, Str. 16.

[35] Uo. Str. 19.

[36] Stanisław Zyliński bukaresti nagykövetségi másodtitkár feljegyzése az 1946. május 16–21. közötti munténiai és erdélyi körúttjáról. Bukarest, dátum nélkül. (1946. május 22. után.) AMSZ, Zesp. 6, Wiąz. 21, Tecz. 325, Str. 94.

[37] Stapiński jelentése Mikuckinak. Kolozsvár, 1938. február 1. AAN, Agencja Konsularna RP w Cluj, Sygn. 6, Str. 22.

[38] Stanisław Zyliński bukaresti nagykövetségi másodtitkár feljegyzése az 1946. május 16–21. közötti munténiai és erdélyi körúttjáról. Bukarest, dátum nélkül. (1946. május 22. után.) AMSZ, Zesp. 6, Wiąz. 21, Tecz. 325, Str. 95.

[39] Radziszewska: *Z dziejów prywatnej powszechnej szkoły w polskiej w Lupeni...* 35.

[40] Erre részletesen lásd *Az elszakított magyarság közoktatásügye*. Szerkesztette és bevezetéssel ellátta KORNIS GYULA. *A Magyar Paedagógiai Társaság kiadása*, Bp., 1927, 42–50.

[41] Lengyelül: *Polska Macierz Szkolna w Rumunii*. Az egyesület nevének magyar fordítása szinte megoldhatatlan nehézségek elé állított bennünket. Leghelyesebb lenne a szlovák *Matica slovenská* mintájára a magyar szövegben is a Polska Macierz Szkolna nevet használni, ám tanulmányunk főszövegének egységessége érdekében a lengyel intézményneveket, a fordítási nehézségekre való utalással, mindenhol magyar fordításban adtuk meg.

[42] Erre részletesen lásd MARIA RADZISZEWSKA: Początki i rozwój szkolnictwa polskiego w Rumunii do 1939 roku. *Buletyn Historii Wychowania*, Nr 39. (2018) 97–98.; KRYSZTOF NOWAK: Problemy szkolnictwa polskiego w Rumunii oraz Mołdawii dawniej i współcześnie. In: *Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy*. Tom 17. Redaktor wykonawczy: Mirosław Szejbak. Stowarzyszenie Naukowców Polaków Litwy, Wilno, 2017, 235–237.

[43] NOWAK: i. m. 237.

[44] Az egyesület tagsága úgy ítélte meg, hogy Gregorz Szymonowicz átpolitizálja az egyesület működését, és ilyen feltételek mellett az oktatási profilja háttérbe szorul. Az elnök emiatt konfliktusba keveredett Mieczysław Grabiński csernovici lengyel konzullal is. Az ellentétekre részletesen lásd PIOTR GOŁDYN: Konflikt Polskiej Macierzy Szkolnej z konsulem Mieczysławem Grabińskim. In: *Związki polsko-rumuńskie w historii i kulturze – Legături istorice și culturale polono-române*. Opracowanie redakcyjne: Karina Stempel-Grancarczik – Elżbieta Wieruszewska-Calistru. Związek Polaków w Rumunii, Suceava, 2018, 187–203.

[45] Lengyelül: Polski Związek Szkolny.

[46] RADZISZEWSKA: *Początki i rozwój szkolnictwa polskiego w Rumunii do 1939 roku...* 98–99.

[47] NOWAK: i. m. 237.

[48] RADZISZEWSKA: *Z dziejów prywatnej powszechnej szkoły w polskiej w Lupeni...* 33–38.

[49] Wilhelm Zöllner (1901–?) lengyel pedagógus, tanár, az 1928/1929. évi tanévtől az 1947/1948. évi tanévig a lupényi lengyel iskola igazgatója. Wilhelm Zöllner személyi adatlapja. Varsó, 1932. július 20. AAN, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Sygn. 1444, Str. 1–2.

[50] RADZISZEWSKA: *Z dziejów prywatnej powszechnej szkoły w polskiej w Lupeni...* 32.

[51] Uo. 36.

[52] Stapiński jelentése Mikuckinak. Kolozsvár, 1938. február 1. AAN, Agencja Konsularna RP w Cluj, Sygn. 6, Str. 21–22.

[53] Uo. Str. 17.

[54] MARTON JÓZSEF: *A Gyulafehérvári Római Katolikus Egyházmegye a 20. században*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2014. 48–49.

[55] Uo. 49.

[56] RADZISZEWSKA: *Z dziejów prywatnej powszechnej szkoły w polskiej w Lupeni...* 34.

[57] MARTON JÓZSEF: i. m. 50.

[58] BUDAY JÁNOS: *A hunyadi főesperesség története*. „Élet” Irodalmi és Nyomda Rt., Bp., 1916, 57.

[59] Klimkó Péter (1908–1964) a Zsil-völgyi Vulkánban született, szlovák szülők gyermekeként. Teológiai tanulmányait Gyulafehérváron és a lengyelországi Poznańban végezte. 1933-ban szentelték pappá Poznańban. 1933-tól 1940-ig káplán, majd feltehetőleg 1957-től a haláláig, 1964-ig plébános Lupényban. Életrajzát lásd FERENCZI SÁNDOR: *A gyulafehérvári (erdélyi) főegyházmegye történeti papi névtára*. Szent István Társulat – Verbum, Budapest–Kolozsvár, 2009, 300.

[60] Stapiński jelentése Mikuckinak. Kolozsvár, 1938. február 1. AAN, Agencja Konsularna RP w Cluj, Sygn. 6, Str. 17.

[61] Uo. Str. 22–23.

[62] Vorbuchner Adolf (1880–1938): német–magyar származású erdélyi katolikus főpásztor, 1936. április 18-tól címzetes püspök és gyulafehérvári koadjutor, 1938. május 28-tól, Majláth Gusztáv Károly lemondása után erdélyi (gyulafehérvári) megyéspüspök.

[63] Fábrián János (1891–1974): katolikus lelkész. Tanulmányait Gyulafehérváron és Bécsben végezte, 1913-ban szentelték pappá. 1935-től 1947-ig lupényi plébános. 1947-től tiszteletbeli kanonok. Életrajzát lásd FERENCZI: i. m. 232.

[64] Márton Áron (1896–1980): katolikus egyházfő. 1932-től püspöki titkárként az Erdélyi Római Katolikus Népszövetség egyetemi szakosztályának vezetőjeként, valamint egyetemi lelkészként és hitazonokként tevékenykedett Kolozsváron. 1936. március 15-től Erdély legnagyobb plébániája, a kolozsvári Szent Mihály plébánia vezetője gazdasági vikáriusként (*vicarius oeconomus*), majd 1938. szeptember 29-től plébánosként. 1938. szeptember 14-től december 23-ig az erdélyi (gyulafehérvári) egyházmegye apostoli adminisztrátora, 1938. december 24-től a haláláig, 1980. szeptember 29-ig megyéspüspök. Felszentelésére a kolozsvári Szent Mihály plébániatemplomban került sor 1939. február 12-én. Márton Áron legteljesebb életrajzát lásd VIRT LÁSZLÓ: *Nyitott szívvel. Márton Áron erdélyi püspök élete és eszméi*. Teleki László Alapítvány – XX. Század Intézet, Bp., 2002.

[65] Az akkor, 1939-ben hatályos *Egyházi törvénykönyvet (Codex iuris canonici)* 1917. május 17-én léptette életbe XV. Benedek pápa, és 1983. november 26-ig volt érvényben. A 216. kánonja 4. paragrafusának teljes latin nyelvű szövegét lásd *Codex iuris canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti papae XV*

auctoritate promulgatus. Praefatione, fontium annotatione et indice analytico-alphabetico ab emo card. PIETRO GASPARRI. Typis Polyglottis Vaticanis, Romae, 1918, 54–55.

[66] A válság közvetlen kiindulópontjának a történetírás *Adolf Hitler* német kancellár 1939. április 28-án a Reichstagban elmondott kétórás beszédét tekinti, melyben semmisnek nyilvánította az 1934. január 26-án tíz évre kötött lengyel–német megneemtámadási egyezményt. Erre *József Beck* lengyel külügyminiszter a Szejmben elmondott május 5-i beszédében reagált, visszautasítva a német követelések (Danzig átadása, a Berlin–Königsberg autópálya Lengyelországon áthaladó szakaszának exterritorialitása) kielégítését. Ezzel Európában a legtöbbek számára evidencia lett, hogy a hitleri agresszió következő „áldozata” Lengyelország lesz, és elkerülhetelenné válik a német–lengyel fegyveres összecsapás. Részletesen lásd MAREK KORNAT: *Polityka zagraniczna Polski. Cztery decyzje Józefa Becka*. Wydawnictwo Oskar, Gdańsk, 2012, 242–307.

[67] L. BALOGH BÉNI: *A magyar–román kapcsolatok 1939–1940-ben és a második bécsi döntés*. Teleki László Intézet–Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2001. 301.

[68] Sztójay Döme berlini követ jelentése Kállay Miklós külügyminiszternek. Berlin, 1942. május 8. MNL OL, K 28, 159. cs., 262. t., 20.607/1942. M. E. sz.

[69] Sztankay Zoltán brassói konzul jelentése Kállay Miklós külügyminiszternek. Brassó, 1943. január 15. MNL OL, K 63, 271. cs., 1943–27/1. t., szám nélkül. A jelentés melléklete a Márton Áron által 1943. január 14-én készített kimutatás.

[70] Jan Andrzej Buzek kolozsvári alkonzul jelentése Mikuckinak. Kolozsvár, 1936. április 24. AAN, Agencja Konsularna R. P. w Cluj, Sygn. 1., Str. 18–19.

[71] Erre részletesen lásd SERES ATTILA: *Iratok Márton Áron apostoli kormányzói kinevezésének és püspökké szentelésének diplomáciai és egyházipolitikai hátteréhez*. Studia Theologica Transsylvaniaensia, 2010. 13. sz. 63–108.

[72] Stapiński jelentése Mikuckinak a Márton Áronnal folytatott megbeszéléséről. Kolozsvár, 1937. április 2. AAN, Agencja Konsularna RP w Cluj, Sygn. 1, Str. 138–140.

[73] Lásd például Stapiński jelentését Mikuckinak. Kolozsvár, 1938. augusztus 10. AAN, Agencja Konsularna RP w Cluj, Sygn. 2, Str. 84–89. Az idézett hely: str. 85–86.

[74] Stapiński jelentése Mikuckinak Márton Áron apostoli kormányzói kinevezéséről. Kolozsvár, 1938. szeptember 21. AAN, Agencja Konsularna RP w Cluj, Sygn. 2, Str. 108–109.

[75] Márton Áron levele a Lengyel Népköztársaság bukaresti nagykövetségének. Gyulafehérvár, 1966. február 26. Gyulafehérvári Főegyházmegei és Székeskáptalani Levéltár (a továbbiakban: GYÉL), I/13. e. (Vegyes iratok), 7. doboz. Ebből a levélből tudhatjuk meg, hogy a második bécsi döntés után Stapiński a konzuli irodát áthelyezte Nagyenyedre.

[76] Stapiński gyászjelentését lásd Tadeusz Stepinski's obituary. *The Post-Crescent* (Appleton, Wisconsin), 1961. augusztus 4. 21.

[77] Mieczysław Klimas bukaresti nagykövetségi másodtitkár levele Márton Áronnak. Bukarest, 1966. március 21. GYÉL, I/13. e. (Vegyes iratok), 7. doboz.

[78] Márton Áron levele a bukaresti lengyel nagykövetségnek. Gyulafehérvár, 1966. március 29. Uo.

[79] Az iratok eredeti tagolásán és elrendezésén nem változtattunk. Az iratokban szereplő rövidítéseket feloldottuk, a teljes szövegeket szögletes zárójelben írtuk ki. Az 1. sz. irat magyar, a 2., 4., 5. és 6. sz. irat lengyel, a 3. sz. pedig német nyelven keletkezett. Az iratok leliőhelye Lengyelország egyik központi állami levéltára, a varsói *Archiwum Akt Nowych*, amelyben a Második Lengyel Köztársaság 1919–1939 közötti államapparátusának iratanyagát, az emigráns lengyel kormány és politikai, társadalmi és kulturális szervezetek 1939–1944 között keletkezett dokumentációját, illetve a Lengyel Népköztársaság állami és párt szerveinek archívumait őrzik. (Kivételesen alól a Lengyel Népköztársaság Külügyminisztériuma, amelynek 1945–1964 között keletkezett iratait a Külügyminisztérium Levéltárának őrzésében található.) Az Archiwum Akt Nowychnak nincs konszenzuson alapuló magyar fordítása, mi a főszövegben mindenhol a levéltár jellege és az ott őrzött iratanyag tartalma alapján „Legújabbkori Történelmi Levéltárként” említjük.

[80] Nem találtuk meg.

[81] Sic!

[82] A szerző saját fordítása.

[83] A dokumentumot Soós István fordította.

[84] Lásd az 1. számú dokumentumot!

[85] A Lengyel Iskolaegyesület (lengyelül: *Polski Związek Szkolny*) 1931. június 27-én alakult meg csernovici székhellyel. Elnökül Aleksander Skibiniewskit választották. Az egyesület fő feladatai voltak: a romániai lengyel iskolahálózat fenntartása, a pénzügyi és működési feltételek megteremtése, a lengyel oktatásügyi hálózat érdekeinek képviselete a hatóságok előtt. Történetére részletesen lásd NOWAK: i. m. 236–238.

[86] Nem találtuk meg.

[87] Az akkor, 1939-ben hatályos *Egyházi törvénykönyvet (Codex iuris canonici)* 1917. május 17-én léptette életbe XV. Benedek pápa, és 1983. november 26-ig volt érvényben. A 216. kánonja 4. paragrafusának teljes latin nyelvű szövegét lásd *Codex iuris canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti papae XV auctoritate promulgatus*. Praefatione, fontium annotatione et indice analytico-alphabetico ab emo card. PIETRO GASPARRI. Typis Polyglottis Vaticanis, Romae, 1918, 54–55.

[88] Adam Mikucki (1892–?): 1935. július 1-től 1940. május 8-ig konzul, majd 1940. november 6-ig főkonzul Bukarestben.

[89] A szerző saját fordítása.

[90] 1939. január 17-én gróf Bánffy Miklós, Szász Pál, Bethlen György és Gyárfás Elemér Bukarestben egyezményt kötöttek a román kormánnyal, melynek értelmében a magyar kisebbség január 11-én megalakított emyőszervezete, a Romániai Magyar Népköztársaság belépett az 1938. december 16-án korporatív alapon létrehozott egyetlen politikai emyőszervezetbe, a Nemzeti Újjászületés Frontjába (*Frontul Renașterii Naționale*). Mivel a Romániai Magyar Népköztársaság, melynek tagjai kizárólag szociális, társadalmi és gazdasági tevékenységet fejthettek ki, a Nemzeti Újjászületés Frontjának egyik tagozataként működhetett, sokan a magyar érdekek „kiürítésaként” értékelték a történeteket. A Magyar Népköztársaság elnökét, gróf Bánffy Miklóst is Bukarestből jelölték ki. Erre részletesen lásd BARDI NÁNDOR: *Otthon és haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről*. University of Jyväskylä, Jyväskylä – Pécs, 2013, /Spectrum Hungarologicum. Vol. 6./, 493–498. A második bécsi döntés utáni történetére lásd L. BALOGH BÉNI: *A Romániai Magyar Népköztársaság 1940–1944*. *Limes*, 2011. 2. sz. 29–44.

[91] Sic! A lengyel eredetiben a „*pótreneget*” szó szerepel.

[92] A jelentés megtalálható: AAN, Agencja Konsularna RP w Cluj, Sygn. 3, Str. 40–42.

[93] Teleki Pál (1879–1941): 1939. február 16-tól 1941. április 3-ig miniszterelnök.

[94] Władysław Bandurski (1865–1932): lengyel katolikus főméltóság, 1903-tól krakkói kanonok és pápai prelátus, 1906-tól 1918-ig leMBERGI segédpüspök. A 19–20. század fordulóján a galíciai lengyel nacionalista függetlenségi mozgalmak, mindenekeelőtt a Roman Dmowski nevével fémjelzett népi demokraták elkötelezett híve. Az első világháború kirobbanása idején kapcsolatba lépett József Piłsudkival, s az általa szervezett lengyel nemzeti légiók tábortábori lelkésze lett. 1920-tól 1922-ig a közép-litvániai lengyel hadsereg tábortábori lelkésze.

[95] *In partibus infidelium* (lat.) = „a hitetlenek földjén”.

[96] A szerző saját fordítása.

[97] Erre lásd még a 4. számú dokumentumot!

[98] A szerző saját fordítása.

[99] Sic!

[100] Ekkor (1937-től 1945-ig) Nagy Jenő (1905–1954) korábbi püspöki levéltáros, udvari káplán és ceremóniárius volt Márton Áron titkára.

[101] A lengyel eredetiben a „*kaplica*” szó szerepel, ami kápolnát jelent, ám a kontextusból fakadóan ezt leginkább „*plébániatemplomként*” kellene értelmezni.

Címkék:

[Márton Áron](#) ^[15]

[lengyel diaszpóra](#) ^[16]

[erdélyi magyar katolicizmus](#) ^[17]

[magyar–lengyel kapcsolatok](#) ^[18]

[Lupény](#) ^[19]

Kiadás: 20. évfolyam (2020) 4. szám

Forrás webcím: <https://www.archivnet.hu/lengyel-diaszpora-erdelyben-az-1930-evek-vegen-marton-aron-ismeretlen-levele-a-varsoi-legujabbkori>

Hivatkozások

[1] <https://www.archivnet.hu/lengyel-diaszpora-erdelyben-az-1930-evek-vegen-marton-aron-ismeretlen-levele-a-varsoi-legujabbkori>

[2] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/2.sz_.jpg

[3] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/1.sz_.1.jpg

[4] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/6.sz_.jpg

[5] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/marton-aron-nemet-nyelvu-levele-tadeusz-stapinski-kolozsvari-lengyel-alkonzulnak/81sz.png>

[6] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/marton-aron-nemet-nyelvu-levele-tadeusz-stapinski-kolozsvari-lengyel-alkonzulnak/82sz.png>

[7] <https://www.archivnet.hu/marton-aron-nemet-nyelvu-levele-tadeusz-stapinski-kolozsvari-lengyel-alkonzulnak>

[8] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/tadeusz-stapinski-kolozsvari-lengyel-alkonzulnak-jelentese-adam-mikucki-bukaresti-lengyel-konzulnak/9sz-page-001.jpg>

[9] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/galeriafotok/tadeusz-stapinski-kolozsvari-lengyel-alkonzulnak-jelentese-adam-mikucki-bukaresti-lengyel-konzulnak/9sz-page-002.jpg>

[10] <https://www.archivnet.hu/tadeusz-stapinski-kolozsvari-lengyel-alkonzul-jelentese-adam-mikucki-bukaresti-lengyel-konzulnak-a>

[11] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/4.sz_.jpg

[12] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/7.sz_.jpg

[13] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/5.sz_.jpg

[14] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/3.sz_.jpg

[15] <https://www.archivnet.hu/cimkek/marton-aron>

[16] <https://www.archivnet.hu/cimkek/lengyel-diaszpora>

[17] <https://www.archivnet.hu/cimkek/erdelyi-magyar-katolicizmus>

[18] <https://www.archivnet.hu/cimkek/magyar-lengyel-kapcsolatok>

[19] <https://www.archivnet.hu/cimkek/lupeny>